

Cần có một hiệp ước toàn cầu công bằng và mạnh mẽ trong chuỗi giá trị nhựa

Hiện nay, ô nhiễm nhựa là một trong những vấn đề xuyên biên giới, ảnh hưởng đến tất cả các quốc gia với mức độ nghiêm trọng ngày càng tăng. Rác thải nhựa đã được tìm thấy ở mọi nơi trên thế giới, từ vùng biển sâu nhất đến những ngọn núi xa xôi nhất, ước tính có khoảng 9 - 14 triệu tấn rác thải nhựa đổ ra đại dương mỗi năm [5], gây tác hại lớn đến động vật hoang dã, hệ sinh thái, đồng thời làm gián đoạn sinh kế của hàng triệu người, gây ra rủi ro đáng kể cho sức khỏe con người và nền kinh tế thế giới. Bên cạnh đó, việc sản xuất nhựa cũng góp phần tạo ra một lượng lớn khí nhà kính. Theo Chương trình Môi trường Liên hợp quốc ước tính, nếu con người tiếp tục kinh doanh như hiện nay thì đến năm 2040, sản xuất nhựa có thể chiếm 19% tổng lượng khí thải nhà kính trên thế giới. Đây là vấn đề toàn cầu cần có sự cam kết mạnh mẽ và sự phối hợp chung tay của các quốc gia trên thế giới mà không một quốc gia riêng lẻ nào có thể tự giải quyết được.

AI TRẢ TIỀN CHO Ô NHIỄM NHỰA?

Báo cáo “Ai trả tiền cho ô nhiễm nhựa?” của WWF năm 2023 ủy quyền cho Dalberg phát triển đã cảnh báo chi phí thực sự của nhựa đối với môi trường, sức khỏe và nền kinh tế có thể cao hơn gấp 10 lần đối với các nước thu nhập thấp (LIC), mặc dù họ tiêu thụ nhựa bình quân đầu người ít hơn gần ba lần so với những người có thu nhập cao. Báo cáo ước tính tổng chi phí trọn đời của chỉ 1 kg nhựa ở các nước có thu nhập thấp và trung bình (LMIC) cao gấp 8 lần so với các nước có thu nhập cao (HIC). Đặc biệt, chi phí đối với LIC gấp 10 lần so với HIC [5].

Hiện nay, cộng đồng ở LMIC đang phải đối mặt với những tác động tiềm ẩn, có hại nhất của việc sản xuất nhựa và ô nhiễm, bao gồm ô nhiễm không khí, nguy cơ lũ lụt gia tăng, lây lan các bệnh truyền nhiễm, các mối đe dọa đến sinh kế và điều kiện làm việc không an toàn. 93% số ca tử vong liên quan đến sản xuất nhựa toàn cầu xảy ra ở các LMIC. [5]

Việc thiếu các quy tắc trong chuỗi giá trị đã tạo ra sự bất bình đẳng cho LMIC. Bất chấp một số biện pháp quốc gia và tự nguyện, việc thiếu các quy tắc chung toàn cầu để chống ô nhiễm nhựa sẽ ảnh hưởng đến tất cả các quốc gia. Tuy nhiên, chính LMIC, đặc biệt là LIC và các quốc đảo nhỏ đang phát triển (SIDS) đang phải đối mặt với những thách thức. Những thách thức này xuất phát từ sự bất bình đẳng về cấu trúc trong chuỗi giá trị nhựa. Báo cáo “Ai trả tiền cho ô nhiễm nhựa?” xác định ba sự bất bình đẳng về cơ cấu quan trọng vừa thúc đẩy hệ thống nhựa hiện tại, vừa thúc đẩy sự bất bình đẳng, cụ thể:

LMIC có rất ít ảnh hưởng đến việc sản xuất và thiết kế các sản phẩm nhựa, nhưng sẽ phải quản lý chúng vào cuối vòng đời sản phẩm. Các LMIC và SIDS không sản xuất nhựa hoặc

▲ Các nhà lãnh đạo thế giới đã tập trung tại Paris tham dự cuộc đàm phán thứ hai về Hiệp ước Ô nhiễm nhựa toàn cầu của Liên hợp quốc từ ngày 29/5 đến 2/6/2023

sản xuất ít nên không ảnh hưởng đến sản xuất nhựa quốc tế. Tính đến năm 2019, chỉ 9% rác thải nhựa toàn cầu được tái chế và khi ngành công nghiệp nhiên liệu hóa thạch tăng cường đầu tư vào sản xuất nhựa, giá nhựa nguyên sinh sẽ trở nên cạnh tranh với giá nhựa tái chế [2] [3]. Do đó, khối lượng rác thải nhựa sẽ ngày càng tăng và vấn đề này không thể được giải quyết một cách hiệu quả theo cơ cấu quản lý nhựa mạnh mẽ hiện nay. Các quyết định sản xuất phần lớn tập trung vào các quốc gia có nền công nghiệp sản xuất và sản xuất nhựa rộng khắp, phần lớn bắt nguồn từ các công ty công nghiệp đa quốc gia có trụ sở chính tại HIC. Thông thường, các quốc gia này có năng lực kỹ thuật và tài chính để xử lý nhựa theo cách thân thiện với môi trường hoặc đơn giản là xuất khẩu sang các nước khác. Do đó, họ ít phải gánh chịu hậu quả của ô nhiễm nhựa đối với môi trường và con người hơn so với LMIC và SIDS không sản xuất. Nếu không có bất kỳ quy tắc nào được áp dụng trên toàn cầu, chính phủ LMIC không thể dự đoán cũng như kiểm soát việc thiết kế và sản xuất các mặt hàng nhựa đến thị trường của họ và không có cách gì để buộc các doanh nghiệp bên ngoài biên giới phải chịu trách nhiệm về các giải pháp thượng nguồn. Những sản phẩm nhựa từ bao bì sử dụng một lần đến những sản phẩm có vi nhựa sơ cấp - vẫn tiếp tục được LMIC bán và nhập khẩu, bất chấp nỗ lực cấm của một số chính phủ quốc gia. Kết quả là nhựa có nguy cơ cao và tiếp tục xuất hiện ở LMIC. Các thiết kế và thành phần của nhiều loại nhựa này rất khó quản lý vì quá trình đốt hoặc tái chế có thể giải phóng các hóa chất độc hại như dioxin và furan [4].

LMIC và SIDS có năng lực hạn chế trong việc quản lý khối lượng rác thải nhựa ngày càng tăng. Khi sản xuất và tiêu thụ nhựa toàn cầu tăng tốc, LMIC phải đối mặt với nhiệm vụ là xử lý một khối lượng rác thải nhựa vượt xa khả năng xử lý an toàn của họ. Nhiều phương pháp quản lý chất thải phổ biến ở HIC, như đốt hoặc xuất khẩu chất thải sang các nước khác, đơn giản không phải là giải pháp lâu dài khả thi cho LMIC. Cơ sở hạ tầng quản lý chất thải hạn chế có nghĩa là LMIC

phải chịu tỷ lệ rò rỉ chất thải nhựa cao và phụ thuộc nhiều vào các hoạt động không an toàn như đốt và đổ rác ngoài trời. Mặc dù quản lý chất thải thường là hạng mục ngân sách cao nhất đối với các đô thị địa phương ở LMIC, nhưng tỷ lệ quản lý chất thải kém gần gấp đôi mức trung bình toàn cầu [1]. Điều này càng trở nên phức tạp hơn bởi thực tế là nhiều LMIC, đặc biệt là SIDS, còn bị ảnh hưởng nhiều bởi chất thải xuyên quốc gia trôi dạt vào bờ biển của họ, ngoài chất thải được tạo ra tại địa phương hoặc từ nhập khẩu quốc tế. Các khoản đầu tư cần thiết để mở rộng cơ sở hạ tầng quản lý chất thải nhằm đáp ứng làn sóng rác thải nhựa ngày càng tăng mà LMIC phải đối mặt là rất cao, ước tính của OECD lên tới 26 tỷ USD mỗi năm [6]. Trong khi những khó khăn mà LMIC phải đối mặt để quản lý rác thải nhựa phản ánh nguồn lực hạn chế của họ, thì rõ ràng là gánh nặng ô nhiễm không công bằng, điều này chỉ có thể được giải quyết thông qua việc giảm lượng rác thải tạo ra, thay vì chỉ tập trung vào việc tăng năng lực quản lý rác thải.

Thiếu trách nhiệm giải trình về chi phí ô nhiễm nhựa.

Hiện nay không có một trách nhiệm giải trình nào trong quá trình sản xuất và không có tầm nhìn chung rõ ràng về chuỗi giá trị nhựa tuần hoàn. Điều này thấy rõ trách nhiệm của các nhà sản xuất lớp xe sau khi sản phẩm được sử dụng gây ô nhiễm cho môi trường trên toàn thế giới, đặc biệt là đối với các nhóm và cộng đồng dễ bị tổn thương nhất. Việc không có cơ chế bồi thường thiệt hại từ quá trình sản xuất và buôn bán hàng hóa nhựa độc hại đã gây hậu quả nặng nề cho môi trường và xã hội, điều này gây tổn hại không tương xứng cho LMIC và SIDS, những quốc gia đang phải đối mặt với chi phí cao hơn nhiều so với khả năng ứng phó với ô nhiễm nhựa của họ.

SỰ CẦN THIẾT CỦA MỘT HIỆP ƯỚC TOÀN CẦU CÔNG BẰNG VÀ MẠNH MẼ

Sự bất bình đẳng này chỉ có thể được giải quyết thông qua một hiệp ước toàn cầu với các nghĩa vụ ràng buộc thực thi các quy định thiết kế toàn cầu nhằm khuyến khích tính tuần hoàn thông qua các tiêu chuẩn thiết kế và sản phẩm nhằm bảo vệ các cộng đồng và hệ sinh thái dễ bị tổn thương khỏi tác động nghiêm trọng của sản xuất nhựa. Để các quy tắc toàn cầu này thực sự có hiệu quả, LMIC, đặc biệt là LIC và SIDS, phải có tiếng nói trong quá trình ra quyết định. Do đó, hiệp ước phải thiết lập một nền tảng đa phương với sự đại diện đầy đủ trên toàn cầu để đảm bảo đạt được kết quả hiệu quả và công bằng nhất.

Hiệp ước toàn cầu phải thực thi trách nhiệm giải trình đối với các chủ thể có trách nhiệm và bồi thường cho những tổn hại về môi trường và xã hội. Trách nhiệm giải trình này có thể được thực thi dưới hình thức thu thuế buôn bán rác thải nhằm hạn chế xuất khẩu rác thải sang LMIC, cũng như phí trách nhiệm mở rộng nhà sản xuất (EPR) quy định trách nhiệm tài chính hoặc vật chất đối với việc xử lý hoặc tiêu hủy rác thải cuối vòng đời. Điều này đảm bảo rằng chi phí quản lý rác thải nhựa sẽ được gánh chịu một cách công bằng

bởi những người sản xuất và thu lợi nhuận từ nó, thay vì do LMIC và SIDS không sản xuất gánh chịu. Mặc dù phí EPR đã được triển khai ở nhiều HIC bao gồm Hoa Kỳ, EU và Nhật Bản, nhưng chúng thường không có đầy đủ chức năng ở LMIC sản xuất nhựa như Trung Quốc và thậm chí còn ít hơn ở LIC. Cuối cùng, khi áp dụng thuế hoặc phí EPR, điều quan trọng là phải xem xét những tác động kinh tế tiềm tàng của chúng - đặc biệt là giá hàng hóa tăng. Để giảm thiểu điều này, phí phải dành riêng cho các sản phẩm nhựa có hại nhất. Cách tiếp cận có mục tiêu này đảm bảo rằng trách nhiệm được phân bổ hợp lý và không tác động đến người tiêu dùng, đặc biệt là những người có thu nhập thấp hơn.

Một hiệp ước toàn cầu là buộc tất cả các nước phải tuân thủ một tiêu chuẩn hành động chung cao. Điều này sẽ tạo ra một sân chơi bình đẳng nhằm khuyến khích và hỗ trợ các hành động quốc gia. Sức mạnh của việc vượt ra ngoài các kế hoạch quốc gia rời rạc được thể hiện bằng các thỏa thuận môi trường thành công khác. Ví dụ, thông qua các lệnh cấm toàn cầu, Nghị định thư Montreal đã loại bỏ hơn 99% các chất làm suy giảm tầng ozone kể từ khi thành lập, đưa tầng ozone dần dần phục hồi. Một hiệp ước nhựa toàn cầu đầy tham vọng và công bằng sẽ bao gồm các biện pháp hiệu quả trong suốt vòng đời của nhựa. Hiệp ước phải đẩy nhanh quá trình chuyển đổi công bằng và được xây dựng dựa trên tiếng nói của các cộng đồng bị ảnh hưởng nhiều nhất bởi ô nhiễm nhựa.

Tóm lại, hiệp ước phải thiết lập các quy tắc chung, ràng buộc và cụ thể mang tính toàn cầu, bao gồm: Các lệnh cấm, loại bỏ và giảm dần trên toàn cầu đối với các sản phẩm và cách sử dụng nhựa, cũng như các polyme và hóa chất nhựa đáng lo ngại; Các yêu cầu toàn cầu về thiết kế và hệ thống sản phẩm, đảm bảo nền kinh tế tuần hoàn an toàn, không độc hại, ưu tiên tái sử dụng, cải thiện hoạt động tái chế và đảm bảo quản lý chất thải nhựa thân thiện với môi trường; Các biện pháp hỗ trợ thực hiện mạnh mẽ, bao gồm hỗ trợ tài chính đầy đủ, điều phối các dòng tài chính công và tư nhân để thực hiện ở các nước thu nhập thấp■

NGUYỄN THỊ PHÚ HÀ

TÀI LIỆU THAM KHẢO:

1. Kaza, S., Yao, LC, Bhada-Tata, P. & Van Woerden, F. (2018). *Thật là lãng phí 2.0: Tổng quan toàn cầu về quản lý chất thải rắn đến năm 2050*.
2. *Thống kê môi trường của OECD*. (2022). *Global Plastics Outlook (cơ sở dữ liệu)*, <https://read.oecd-library.org/environment/global-plastics-outlook-de747aef-en>.
3. *Trung tâm luật môi trường quốc tế*. (2017). *Nhiên liệu nhựa: Khí đốt, dầu giá rẻ và than không cháy đang thúc đẩy sự bùng nổ nhựa như thế nào*.
4. Verma, R., Vinoda, KS, Papireddy, M. & Gowda, ANS (2016). *Chất ô nhiễm độc hại từ chất thải nhựa - Đánh giá. Quy trình Môi trường Khoa học 35, 701-708*
5. WWF (2023) *Ai trả tiền cho ô nhiễm nhựa?*
6. WWE. (2022) *Hướng tới một hiệp ước chấm dứt ô nhiễm nhựa: Hành trình toàn cầu để giải quyết vấn đề toàn cầu*.